

Zwarte Piet = levend monument. Waarom ook tegenstanders deze fantasiefiguur eigenlijk positief zouden moeten waarderen

Albert van der Zeijden (historicus)

gepubliceerd op internet 18-10-2013

Met de nieuwe acties van Quincy Gario is er weer volop rumoer over Zwarte Piet. Zelfs de burgemeester van Amsterdam heeft zich inmiddels in de discussie gemengd. Volgens een persbericht, dat hij op het ANP zette, begrijpt hij de gevoeligheden en zoekt hij naar 'een vorm waarin iedereen zich kan vinden, maar zonder de Sinterklaastraditie geweld aan te doen'. Daarom wil hij in gesprek met de tegenstanders van Zwarte Piet. Maar zou het niet vruchtbaarder zijn om de dynamiek van de Zwarte Piet traditie zelf als uitgangspunt te nemen?

In de hele discussie rondom Zwarte Piet hoorde ik onlangs een nieuw en verrassend argument dat ik nog niet eerder had gehoord. Dat het een pleidooi is voor het behoud van Zwarte Piet is misschien niet zo opvallend, die opvatting hoor je wel vaker (op een reactie op een stelling in mijn eigen *Noord-Hollands Dagblad*, gaf bijvoorbeeld 92 % van de respondenten aan te willen blijven vasthouden aan Zwarte Piet). Wat ik opvallend vind is dat de redenering is gegoten in termen die juist de tegenstanders van Zwarte Piet zouden moeten aanspreken en misschien wel overtuigen. Kort samengevat komt het hier op neer: Zwarte Piet is een levend monument, waarschijnlijk het enige levende monument uit de Nederlandse geschiedenis waarin zwarten al sinds halverwege de negentiende eeuw een belangrijke rol spelen. Die traditie verwijderen zou betekenen dat je het hele verhaal over de veranderende beeldvorming in de Nederlandse samenleving van wit over zwart, niet meer zou kunnen beleven en vertellen. Dat geldt net zo goed voor de verhalen van mijn nichtjes, die zich altijd met plezier laten schminken tot Zwarte Piet, als voor het verhaal van Quincy Gario zelf, over zijn moeder die ooit voor Zwarte Piet werd uitgemaakt. Natuurlijk gaat het in het verhaal van Zwarte Piet vooral om een vertoog van witten over zwarten en natuurlijk speelden hierin altijd allerlei stereotyperingen een rol. Maar wat ik interessant vind is dat die stereotyperingen in de afgelopen 160 jaar steeds weer ingrijpend zijn gewijzigd, aldus getuigenis aflegend van veranderende opvattingen van wit over zwart.

Het begon met de introductie van het toen nog zonder naam getooide hulpje van Sinterklaas, ergens rond 1850. In de eerste druk van zijn befaamde *Sint Nicolaas en zijn knecht*, van Jan Schenkman, is het hulpje van de Sint nog gekleed in een ruim vallende witte broek met daarboven een hesje met rode biezen. Hij vervult dan nog een zeer onopvallende en ondergeschikte rol op de achtergrond. Heel veel taken vervult Sint Nicolaas gewoon nog zelf, zoals bijvoorbeeld het strooien van snoepgoed uit de zak. Zijn hulp is slechts incidenteel te zien op de plaatjes. Hij maakt de zakjes klaar, maar hij fungeert op de achtergrond ook als de oren en ogen van de Sint. Zoals Schenkman het formuleert: wat Sint Nicolaas niet gezien heeft, 'vertelt hem zijn knecht'. Het knechtje is overduidelijk donker gekleurd of, zoals Schenkman het schrijft: 't is zijn knechtje, dat zwart is van kleur'. Deze donkere knecht van Sinterklaas is overduidelijk gecast in een ondergeschikte rol. Dat zie je bijvoorbeeld in het plaatje van hem aan het bureau van Sint Nicolaas.

De stereotypering van zwarten in een knechtenrol maakt deel uit van een bredere beeldtraditie, die al duidelijk werd beschreven in het boek van Jan Nederveen Pieterse, *Wit over zwart*, uit 1990. Een meer algemene beeldtraditie die ook in Nederland zijn vertaling kreeg in ons eigen Sinterklaasfeest. Wat een geluk, ben ik nu geneigd om te zeggen. Voor hetzelfde geld had Schenkman geopteerd voor een witte knecht, een Jan met de Pet, ook al een stereotype, maar dan verwijzend naar de ondergeschikte rol van arbeiders in de Nederlandse samenleving. Met zijn donkere knecht legde Schenkman het fundament voor het levende monument dat Zwarte Piet is geworden. En gaf daarmee zwarten een gezicht in één van Nederlands populairste tradities.

Het voert hier te ver om de hele geschiedenis van Zwarte Piet sindsdien te behandelen. Wat in ieder geval te simpel is om te beweren is dat Zwarte Piet altijd dezelfde is gebleven in zijn stereotype knechtenrol. Wat ik opvallend vind in de hele geschiedenis is juist de enorme dynamiek. In die traditie kreeg Zwarte Piet een steeds prominentere rol. Het begon al met zijn verandering van kledij in de herdrukken van het boekje van Jan Schenkman. Het onopvallende witte kostuum werd in de

volgende druk al veranderd in een veel opvallender pagekostuum met bijbehorende baret. Ook dan nog ligt zijn kostuum nog lang niet vast, zoals Frits Booy heeft laten zien in zijn boekje *Op zoek naar Zwarte Piet*. Zo wordt hij ook wel afgebeeld met blote voeten en met een fez op zijn hoofd en zelfs als trotse Indiër met een tulband. Alleen als slaaf wordt hij nooit afgebeeld.

Duidelijk is wel dat Piet allerlei taken overnam van Sinterklaas, zoals het strooien van het snoepgoed, maar ook het bestraffen van de kinderen met zijn roe (een taak die Sinterklaas eerst zelf nog vervulde). Piet werd ook steeds leniger en acrobatischer. Na de oorlog werd de zwarte kleur nog wat zwaarder aangezet, om aan te geven dat het echt om een stereotypering gaat en niet om werkelijk bestaande mensen van vlees en bloed. Hij kreeg toen zijn opvallender rode lippen en begon zelfs enigszins dom te praten. Deze episode in de geschiedenis van Zwarte Piet verdient het zeker om nader te onderzoeken. Ook hier lijkt het vruchtbaar om te kijken naar ontwikkelingen in beeldvorming rondom zwart en wit elders. Nederveen wijst bijvoorbeeld op de Amerikaanse minstrel traditie, waarin witte mensen zichzelf zwart gingen schminken, zo opvallend en overdreven mogelijk. De parallel is opvallend omdat de rol van Zwarte Piet immers meestal wordt vervuld door zwart geschminkte witte mensen. Ik ken slechts één uitzondering, de eerste intocht van Sinterklaas in Amsterdam, in 1934, toen enkele tamelijk onwennig uitzijnde Surinamers de rol van Zwarte Pieten vervulden.

Voor de beeldvorming van wit over zwart is het opvallend dat vanaf de jaren zeventig Piet weer minder zwart werd en steeds verantwoordelijker taken begon te krijgen. Het zijn de jaren waarin Piet en Sint zich ontwikkelden tot ware kindervrienden, en niet meer de boeman die zij soms óók waren. Kinderen hebben tegenwoordig niets meer te vrezen van Sint en Piet. Ook de verhouding tussen Zwarte Piet en Sinterklaas veranderde. Sprak hij de Goedheiligman eerst nog aan met heer of

meester, vanaf de jaren zestig en zeventig wordt slechts nog het meer gelijkwaardige Sinterklaas gebruikt.

In de jaren zeventig kreeg Piet steeds meer logistieke taken. Het is ook de tijd van een ware proliferatie van hulppieten, met ieder zijn eigen taken, zoals de pakjespiet, de dichtpiet en tegenwoordig zelfs de twitterpiet. Er kwam ook een hoofdpiet, die als het ware de bedrijfsleider van Sinterklaas werd. Het is een meer dan opvallende carrière, van onopvallend hulpje op de achtergrond in 1850 tot bedrijfsleider nu, met een brede schare aan personeel. Het doet een beetje denken aan de typisch Amerikaanse droom van krantenjongen tot miljonair. Wie weet waar de carrière van Zwarte Piet misschien nog zal eindigen, als Sinterklaas nog eens ooit zal besluiten om met pensioen te gaan. Zo'n carrière smoren op een moment dat hij qua invloed en statuur bijna de topositie heeft bereikt, lijkt mij pas echt racistisch! En berooft ons van een levend monument dat veranderende opvattingen over wit en zwart documenteert.

Piet Römer, tussen 1968 en 1983 Hoofdpiet van Sinterklaas